

Támogató háttér

A nevelői funkció változásáról

A korszerű bv. rendszerek különböző hangsúllyal, más-más megfogalmazásban, de mindenképpen célul tűzik ki a fogvatartottak társadalmi (re)integrálását. Időről időre fellángol azonban a vita a nevelés, kezelés problémájáról. A BVOP felkérte a bv. intézetek parancsnokait, hogy írják meg véleményüket, emellett regionális konzultációkat szervezett a kérdés megvitatására. Az írásos vélemények és a konzultációk sok megvitatásra érdemes témát hoztak felszínre.

Több esetben előfordult, hogy félreértések akadályozták a közös álláspont kialakítását. Ezek elsősorban abból eredtek, hogy az egyes fogalmakat a résztvevők más-más tartalommal ruházták fel. Hangsúlyozni kell, hogy szó sincs egyelőre a nevelésfejlesztési koncepcióhoz hasonló kiérlelt rendszerről. Ehhez több idő, nagyobb tudományos elmélyültség és még több tapasztalat szükséges. A nevelés gondolata és a nevelők évtizedekre visszatekintve progresszív módon befolyásolták a börtönök működését. Jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy az intézetek humanizálódjanak. Nagy tapasztalat halmozódott fel a munka során, amelyet eredményesen lehet alkalmazni. Ez olyan értéke a magyar büntetés-végrehajtásnak, amelyre lehet építeni.

Kulcsszereplők

Megfogalmazódott viszont a félelem attól, hogy az új típusú büntetés-végrehajtás nem tudja kellőképpen adaptálni,

hasznosítani ezeket. Érezhető volt a félelem mögött egyfajta nosztalgia is. Amikor mindent pedagógiai fogalmakkal próbáltunk megmagyarázni, akkor a nevelő mint szakértő ebből, ha helyenként változó mértékben is, de növelhette presztízsét, befolyását.

Egyöntetű volt a vélemény, hogy a nevelők továbbra is kulcsszereplői az intézeti életnek, módosult szerepkörük ellenére. A képzett és szakmai gyakorlattal rendelkező nevelők képesek eredményesen alkalmazni tudásukat. Ehhez meg kell kapniuk a vezetők támogatását.

Szinte mindenütt megfogalmazódott, hogy bizonyos fokig előnyös helyzetben vagyunk, mert *generációváltás* zajlik. A most munkába álló fiatalokat már nem terhelik a régi beidegződések. Számukra a mostani követelmények jelentik a kiindulási alapot, ezért képesek rugalmasan alkalmazkodni. Van azonban ennek hátránya is. Mind a nevelőkre, mind a fogvatartottakkal közvetlenül foglalkozó állományra igaz az

a megállapítás, hogy „*tapasztalatlan személyzetnek kell nagy börtönmúlttal rendelkező fogvatartottakkal foglalkoznia*”. A nevelők iskolai végzettsége, felkészültsége megfelel a követelményeknek. A büntetés-végrehajtás erőfeszítéseinek következtében nagy számban szereztek pedagógus diplomát a fiatalok. Az a korosztály, amelyik sokáig és talán még a mai napig is azt az állapotot képezte, amelyre leginkább lehetett építeni, fogyóban van. Közülük sokan magasabb beosztásban dolgoznak, sokan nyugdíjba mentek vagy nyugdíjazás előtt állnak. Az utánpótlás biztosítottak látszik egyrészt az RTF-en végzettek közül, másrészt külső felvételtől. A jelenleg dolgozó nevelők nagy része pedagógiai vagy rendőrtiszti főiskolát végzett. Az utóbbi időben már van példa arra, hogy főiskolát végzett szociális munkások is jelentkeznek.

Szervezeti hovatartozás szempontjából a büntetés-végrehajtási osztályok megfelelő szervezeti keretnek tűnnek a nevelők számára. Problémák a vezető nevelői funkcióval kapcsolatosan merültek fel, elsősorban az alegységvezetők kérdésében. Ezek a gondok azonban a pontos feladatok meghatározásával orvosolhatók.

A gyakorlat igazolta a belső felügyelet és a nevelők egy osztályba szervezését, annak ellenére, hogy ez még öt intézetben nem történt meg. Mindenképpen indokolt a helyzet felülvizsgálata, de nem lenne szerencsés a feltételek hiánya ellenére ebben az öt intézetben is elrendelni a két szakterület összevonását. Nem elvi akadályok, hanem a létszámhelyzet gátolja ezt.

A megváltozott helyzet elfogadása, az ennek megfelelő szemlélet kialakulása a sok egyéb tényezőtől alapvetően attól függ, hogy a nevelők viszonyulása (attitűdje) milyen a kérdésben. A konzultációk

alapján állítható, hogy a nevelők (és vezetőik) túlnyomó többsége tudatában van annak, mi változott feladatkörében. Ez nem lehetett és nem lehet akadálya a változtatásnak. Nehezebb azonban az a kérdés, hogy mindezt érzelmileg hogyan élik meg. Hozzájárul ehhez a problémához, ki milyen szerepet képzel ehhez magának, illetve milyen szerepeket várnak el tőle.

Főként az idősebb korosztályra jellemző, hogy veszteséget érez. Tagjai úgy vélik, a váltás szükségessége megkérdőjelezi eddigi tevékenységüket. Holott mindössze arról van szó, hogy az addigi tevékenységet kell tisztázottabb viszonyok között végezni, és ez bővült újabb feladatokkal. Nagyon fontos szempont, hogy ez az átállás nem lenne lehetséges és zökkenőmentes az előzmények nélkül.

A fogvatartottak jogainak törvényi szintű szabályozása azt is eredményezte, hogy megpróbálják a köteleességek betartása nélkül minél inkább kiterjeszteni és számonkérni ezeket a jogokat a személyzetten. A *panaszjog* érvényesítésének lehetősége többekben permanens védekező attitűdöt alakított ki. Be kell látni, hogy állandó védekezésből legfeljebb jó hivatalnok lehet valaki, de semmiképpen sem úzhat úgynevezett *segítő foglalkozást*. A gyakorlati tapasztalatok is azt mutatják, hogy a törvényi szabályozás és az ezek alapján elkészült házirendek alkalmasak a kötelezettségek és jogok biztosítására. Ezek megfelelő keretet adnak a nevelők tevékenységéhez, és védelmet is nyújtanak a túlzó és jogtalan követelések ellen. Igazolja ezt, hogy felelősségre vonás nagyon ritka esetben fordul elő, azaz a panaszok nagy része nem volt megalapozott.

Talán az egyik legnehezebb attitűdbeli kérdés, bár ez minden segítő szakmánál

fennáll, a *paternalizmus* problémája. A hagyományos nevelői szerep, abból is következően, hogy a fogvatartottakat nem tekintette mentálisan teljesen egészséges embereknek, akiket azonban mindenképpen át kellett nevelni, eleve nagyobb mértékben erősítette a mindenhatóság érzését. Világos, hogy a fogvatartottakhoz képest helyzetünkben adódóan fölérendelt helyzetben vagyunk. Ez azonban nem jelenti azt, hogy mi tudhatjuk csak, mi a jó nekik. Be kell látni, ez a hozzáállás még a legjobb szándék ellenére is káros lehet, hiszen akadályozza a fogvatartottakat abban, hogy önállóan oldják meg problémáikat. Ennek ellenére valószínűleg sok esetben továbbra is paternalista módon viselkedünk, ez ebben a helyzetben elkerülhetetlen, de jó, ha ismerjük ennek veszélyeit.

Szintén kényes probléma az *autokratizmus* kérdése. A börtönben végzett nevelői munkában számos olyan helyzet van, amikor nincs rá sem idő, sem mód, hogy kivárujok az együttműködést. Ilyenkor utasításokat kell adni minden magyarázat nélkül, és meg kell követelni azok maradéktalan végrehajtását. Önmagában ez nem okozhat problémát, hiszen az esetek jelentős részében erre azért van szükség, hogy a napi normális életmenetet fenntartsuk. A nevelő koordináló szerepe ezt is tartalmazhatja, nem szükséges és kifejezetten káros azonban minden helyzetben alkalmazni. Ismeretes, hogy a fogvatartottak egymás közti viszonyaiban az erő és a hatalom milyen nagy szerepet játszik. A személyzet részéről tapasztalt hasonló attitűd ezt csak tovább erősíti. Az együttműködés rendkívül *hatalomérzékeny műfaj*. Egyenlőtlen erejű partnerek között nagyon könnyen, szinte észrevétlenül torzul el a helyzet. A fejlődést támogató együttműködés helyett

macska–egér harccá változik. A megoldás nem a tényleges függő viszony elkendőzése, de nem is a kliens érdekeire hivatkozó hatalomgyakorlás, hanem olyasféle kapcsolat ápolása, amelyben a kliens érettebb működését igyekszünk segíteni. Közvetítjük a realitást, amelynek része az is, hogy a segítség valamit el akar érni, és a kedvezményekért teljesíteni kell.

Szoros összefüggésben a paternalizmussal és az autokratizmussal, még mindig észlelhető, hogy *a nevelő úgy érzi, neki kell a fogvatartottak problémáit megoldania*. Az esetek túlnyomó többségében ez nem sikerül. Be kell látni, hogy senki helyett nem lehet a problémáját megoldani, ez a nevelőtől sem várható el. Ami elvárható és ami megtehető, hogy a nevelő segítséget nyújt a hozzá fordulónak problémái megoldásában. Ehhez természetesen az is hozzátartozik, hogy felhívja a fogvatartott figyelmét a problémák léteire, ha azokat még nem ismerte fel. A segítség módja lehet a tanácsadás mellett az ügyintézéshez nyújtott támogatás, illetve a megfelelő szakemberhez irányítás. Ez az attitűd felel meg leginkább annak, hogy a fogvatartottban erősítsük a felelősségteljes magatartást.

Konkrét feladatok

Jelentős következményei vannak annak, hogy a jogszabályok ideológia helyett *konkrét feladatokat* határoznak meg. A segítő foglalkozásokat gyakorlóknál az egész életpályát meghatározhatja, hogy *sikerorientált* vagy *kudarckerülő* lesz a magatartásuk. Ez a személyiségbeli tényezők mellett attól is függ, mit tekintünk sikernek, illetve kudarcnak. Irreális cél esetén (ilyen volt az átnevelés) óhatatlanul kudarcokat lehet el-

szenvedni. Világos cél és feladatmeghatározás esetén, ha az illető a feladatait tisztességgel elvégezte, kisebb az esélye a kudarcérzésnek. A jelenlegi viszonyok között azt kell tudatosítanunk, hogy sikeres a nevelő, ha a számára előírt feladatokat a saját szakmája és felkészültsége alapján tisztességgel elvégezte. A kötelezettségeken és jogokon alapuló büntetés-végrehajtás egyrészt mérhetővé, számonkérhetővé teszi a nevelői munkát, másrészt megvéd az irreális értékelésektől. Ezek a körülmények nagyobb esélyt adnak arra, hogy a nevelők sikeresebbnek értékeljék saját tevékenységüket.

A nevelői munka akkor is ellentmondásos tevékenység lesz, ha az eddigiekben vállalt attitűdbeli problémákon sikerül úrrá lenni. A nevelő személye különböző érdekek ütközési pontjain helyezkedik el, saját személyisége az az eszköz, amelyet alkalmazhat. A többi segítő foglalkozáshoz hasonlóan ezt a helyzetet el kell viselnie. Ehhez támogatást kell kapnia vezetőitől, és talán szükség lenne *etikai kódexre* is, amely segítene eldönteni, mikor viselkedik helyesen. Ezt az etikai kódexet azonban nem lehet hivatalosan kiadni, a szakmának kell önmagából „kiizzadnia”. Talán a Magyar Börtönügyi Társaság pedagógiai szekciója vállalhatná a feladatot.

Napjainkban ismét feléledt a vita, hogy a nevelő tevékenységét minek nevezzük. A nevelés, a kezelés, a bánásmód, a bv. pedagógia, andragógia-e a helyes fogalom a tevékenység megjelöléséhez. Célszerűbb azonban nem tudományági besorolás, hanem a tevékenység szempontjából vizsgálni a kérdést. Ez szerteágazó tevékenység, mintegy nyolcvan olyan feladatkör van, amelyeket jogszabályok írnak elő, és a nevelőknek el kell végezniük.

A leggyakoribb felvetés az volt, hogy a garanciális végrehajtás számítógéphez kötött *adminisztrátorrá* változtatta a nevelőt. A garanciális jogok érvényesítése és ennek bizonylatolása valóban *többletfeladatot* jelent. Ezt azonban nem szabad pusztán adminisztrációnak tekinteni, hiszen a végrehajtás, ezen belül a nevelés szerves részét jelenti. Hozzásegít például tisztázott viszonyok teremtéséhez, ami növelheti a fogvatartottak bizalmát nevelőjük iránt, hiszen kevésbé van okuk gyanakodni arra, hogy nem törődnek problémáikkal. A nevelői feljegyzések vagy az értékelő vélemények nem tekinthetők pusztán adminisztratív aktusnak, hanem a nevelési program nélkülözhetetlen kellékei. Az *informatikai rendszer* használatbavétele, a betanulás egybeesett az új szabályok alkalmazásával. Rövidebb-hosszabb ideig párhuzamosan folyt a manuális és a számítógépes adminisztráció. A rendszer kezdeti hibái és a kapacitáshiány okozta lassúság okozta azt az érzést, hogy a nevelő adminisztrátorrá vált. Várhatóan az informatikai rendszer a gyakorlati munka során nyert tapasztalatok alapján módosul, tovább könnyítve ezzel az adminisztrációs terheket. Túl azon, hogy az adminisztrációnak nevezett tevékenység a program szerves tartozéka, még egy dolgot nem szabad figyelmen kívül hagyni. A nevelő a bv. alkalmazottja, és a bv. joggal várja el, hogy megfelelően dokumentálja tevékenységét. Ez azonban semmiképpen sem lehet azonos az ellenőrzések során oly sokszor tapasztalt úgynevezett „*papírpedagógiával*”.

Ugyancsak gyakori megállapítás, hogy a nevelői szerep kimerül a *szociális ügyintézésben*. A korábbi koncepcióban – éppen az emberi jogok érvényesülésének egyik elemeként – megjelent az a gondolat, hogy

az előzetes letartóztatott még nem elítélt, ártatlanságát kell vélelmezni, ezért nincs jogunk alávetni a nevelésnek. Az előzeteseknek is voltak ugyanakkor olyan ügyeik, amelyeket el kellett intézni. Ez volt az egyik oka annak, hogy a nevelők mellett szociális ügyintézők (ma szociális előadók) kezdtek el dolgozni. A két szerep összemosódott. Valószínűleg annak következtében, hogy a nevelők kevesen voltak, és az előzetesek ügyeit mindenképpen intézni kellett. A nevelőnek valóban vannak (szociális) ügyintézői feladatai. Ha megfordítjuk a kérdést, és úgy tesszük fel, hogy a nevelési ráhatások érvényesíthetők-e akkor, ha a fogvatartott nem tudja, mi van a lakásával, hol vannak a gyerekei stb., akkor úgy gondolom, egyértelmű a válasz. A leggyorsabb talán úgy lehet ezt a kérdést feltenni, hogy eredményes lehet-e például a munkára nevelés, ha az illetőre biztos munkanélküliség vár.

Szakosodó nevelők?

Megfogalmazódott ugyanakkor, hogy az előzetesek kritikus helyzetében, a bizonytalan álláspont okozta krízisek leküzdésében jelentős a nevelők szerepe. Mindenképpen igaz, hogy más hangsúlyú a nevelői tevékenység az előzetesen letartóztatottak körében. Itt inkább az „itt és most” helyzetek megoldásához kell segítséget nyújtani, míg az elítélteknél a hosszabb távú programok kerülnek előtérbe, de semmilyen elvi különbség nincs a két nevelői szerep között.

További megfontolásra érdemesek azok a felvetések, amelyek azt célozták, hogy a nevelők munkájának könnyítésére, egyes hivatali és adminisztratív aktusok el-

végzésére középfokú végzettségűeket alkalmazunk. Képzésük, átképzésük speciális tematika alapján, a bv. iskolarendszerén belül megoldható.

A nevelői szerep változását idézte elő a nyitás a külvilágra, illetve a *normalizálási törekvés*. Egyre szélesedik azoknak a szervezeteknek, szervezeteknek a köre, amelyek valamilyen módon kapcsolatba kerülnek a fogvatartottakkal, illetve a börtönnel. Az iskolai oktatás, a szakképzés, a kapcsolattartás az önkormányzatokkal, egyházakkal, civil szervezetekkel mind a nevelők feladata. Nagyobb intézetekben akár a teljes munkaidőt is kitöltik ezek a feladatok, ezért továbbgondolásra érdemesek azok az ötletek, amelyek szerint a belső és külső ügyekre különböző nevelők szakosodnának. Változatlan létszámviszonyok mellett ezt csak a nagy intézetek tehetik meg. Ennek eldöntéséhez a parancsnoki hatáskör elegendő. Fennáll viszont annak a veszélye, hogy a munkaterhek nem oszlanak meg egyenletesen, illetve az ügyintézésben elvész az ember.

Régi vita és a mai napig sem eldönthető, hogy a nevelő univerzális szakember legyen-e vagy specialista. A jelenlegi gyakorlat az univerzalitást támasztja alá, ezt tükrözik a munkaköri leírások is. Emögött is valószínűleg a nevelői létszámviszonyok állnak. Minden intézet arra törekszik, hogy a kötelező feladatokat ellássák, a specialisták mentesítése az általános feladatok alól ezt veszélyeztetné. Jelenleg specialistáknak a pszichológusok és néhány esetben az oktatást, közművelődést szervezők tekinthetők. A közeljövőben valószínűleg a helyzet nem változik lényegesen. Megfigyelhető azonban néhány esetben egy követhető *köztes* megoldás, amikor egy-egy nevelőnek speciális képzettsége vagy készsége

van, és ezt az intézetben lévő összes fogvatartott alkalmanként igénybe veheti. Várhatóan a jövőben több specialistára lesz szükség, mivel az egyes programok, tréningek speciális szakértelmet igényelnek. Nem lehet azonban a vitát eldönteni, mert a speciális programok által megteremtett feltételek mellett legalább ugyanakkora szerepe van a nevelővel való folyamatos és személyes kapcsolatnak is.

Több helyszínen szóba jött a *nevelő rendfenntartó szerepének* értelmezése. Az egyes véleményekben keveredtek a közvetlen és közvetett rendfenntartási feladatok. Kézenfekvő, hogy a belső életet irányító és szervező bv. osztályok munkatársai, a nevelők és a felügyelők azonos mértékben felelősek a rend fenntartásáért. A mérték valóban azonos, nem azonos azonban az a mód, ahogyan ezt elérik. A felügyelők elsősorban direkt eszközöket (ellenőrzés, utasítás, szemle) alkalmaznak. A nevelők feladata a fogvatartottakkal, problémáikkal való foglalkozás, az igénybe vehető feltételek szervezése, illetve biztosítása. Ilyen módon közvetett módon járulnak hozzá a rend fenntartásához. Félreértése a felelősségnek és a munkaterhek indokolatlan emelését jelenti, ha az intézetekben ettől eltérnek. Természetesen ez nem menti fel a nevelőket az alól, hogy bemenjenek a zárkákba, figyelemmel kísérik a körleten zajló életet, és – ha szükséges – beavatkozzanak. Rendfenntartó kötelezettségét (ugyanúgy, mint a neveléssel kapcsolatos feladatait) mindenki akkor látja el legjobban, ha elvégzi azt, ami a dolga. Túl ezen, mindenkinek (így a nevelőknek is) a szolgálati viszonyból eredően a biztonságot érintő kérdésekben megvannak az előírt feladatai. Speciális eset, amikor a vezető nevelő munkaköri leírásából következően vezeti, szervezi a belső felügyelet

munkáját. Talán másképpen is kellene nevezni ezt a beosztást, megkülönböztetve a többi nevelő munkáját irányító valódi vezető nevelőtől.

Változó szerepek

A hagyományos „beavatkozó” szereppel egyre egyenrangúbbá válik a nevelő „szervező” szerepe. Ez teljesen természetesen adódik a feladatok változásából, hiszen segítsérről, erőforrásokról igénybevételek lehetségévé tételéről szólnak a jogszabályok is. Többen ezt úgy fogalmazták meg, hogy a nevelő szolgáltatást nyújt a fogvatartottaknak. Ha a szolgáltatást a humán szolgálatok által nyújtott ellátási formákra értjük, akkor talán arról van szó. A szolgáltatás mögött azonban mindig két fél szabad választásáról van szó, ahol a felek szabadon dönthetnek arról, hogy nyújtsák, illetve igénybe vegyék-e a szolgáltatást. A bv. nem mérlegelheti, hogy kívánja-e adni az igénybevételei lehetőséget, ezért nem célszerű a nevelő szolgáltató szerepét hangsúlyozni.

Javasolták, hogy a nevelő szerepe a menedzseréhez legyen hasonló. A menedzser tevékenysége az üzleti vállalkozásokban valóban hasonló ahhoz a feladatkörhöz, amelyet a nevelőnek el kell látnia, ösztönözi, irányítja, szervezi a tevékenységet, meghatározott cél érdekében. A nevelői szerepet valószínűleg legkönnyebb az úgynevezett *segítő foglalkozások* körébe sorolni. A tevékenység alapvetően a szociális munka keretei közé illeszkedik. A nevelő a jog, a pedagógia, a pszichológia határterületein tevékenykedik. Ő a fogvatartottak emberi problémáival foglalkozik. Ezek a problémák összetettek, a nevelő feladata a megbomlott egyensúly okainak feltárása, értelmezése és a beavatkozás.

TAPASZTALATCSERE

A nevelő tevékenységének célja: *a fogvatartott (csoport) viszonyrendszerének, magatartásának támogatása, nagyfokú tudatossággal; a változást vállaló fogvatartott és a változtatást akaró problematikus környezet egymáshoz illesztése.* Ez a modell egyaránt alkalmazható a börtönön belül és kívül.

A nevelő tevékenységének színterei három területre csoportosíthatók, természetesen csak didaktikai szempontból. A nevelő nem nyugodhat bele abba, hogy a fogvatartott passzívan viselje a reáért büntetést. Nem lehet megvárni, hogy önként jelentkezzen valamilyen programra. Aktívan fel kell tárnia, ha problémát észlel, és a rendelkezésére álló eszközökkel ösztönöznie kell a fogvatartottat annak megoldására. Ehhez az szükséges, hogy a fogvatartott megkapja az előírt és általa igényelt felvilágosításokat saját helyzetét és lehetőségeit illetően. A megfelelő ösztönzési módszer kiválasztásához, a probléma megoldásához nélkülözhetetlen a fogvatartott megismerése. A fogvatartott együttműködésével kialakított nevelési program vállalásához, a részvétel fenntartásához, a program sikeréhez nélkülözhetetlenek az egyes ösztönzési formák. A tapasztalatok szerint a pozitív menedzselés módszere a fogvatartottak nagy részénél eredményesen és hatékonyan alkalmazható.

A nevelői szerepeknél már szó esett a szervezői szerepről. A szervező tevékenység lényege a feltételek, a szükséges erőforrások igénybevételi lehetőségének megteremtése. A 6/1996. IM-rendelet nevelésre vonatkozó fejezete tartalmazza azt a módot, ahogyan és amely erőforrásokat igénybe lehet venni. A szervező tevékenység körébe tartozik a feltételek variálása a nevelési program végrehajtásának külön-

böző fázisaiban. Ebbe a körbe tartozik a foglalkoztatás, különösen az egyes képzési, önképzési formák biztosítása mellett a szabadidős lehetőségek megteremtése, a kulturális és sporttevékenység. Igen fontos területe a szervezésnek a hozzátartozókkal való kapcsolattartás elősegítése, illetve bonyolítása. Szintén ebben a körben értelmezhető az *idő strukturálása, a napi és heti rendszeresség.* Szervező tevékenységet igényel a fogvatartottak anyagi, egészségügyi ellátása, így például a *vásárlás* megszervezése, vagy a szabaduló ruhával, segéllyel történő ellátása. Ismert, hogy a fogvatartottak *zárkába helyezése, csoportosítása* milyen nehéz és naponta ismétlődő szervezési feladatot jelent. A külső szervekkel való kapcsolattartás is számos szervezési feladatot igényel.

A nevelőt állami alkalmazottként hivatali kötelezettségek is terhelik. Az esetek nagy részében az ő feladata a fogvatartottakkal kapcsolatos *hivatalos eljárások* (kérelem, fegyelmi stb.) figyelemmel kísérése, végzése és regisztrálása. Feladatai közé tartozik a hivatali döntések, utasítások közvetítése a fogvatartottaknak, ideértve felvilágosításukat is a jogorvoslati lehetőségekről. Adott esetben a fogvatartott képviselőjeként segít intézni annak ügyeit. Eljár a különböző hivataloknál. Ebbe a körbe tartoznak az adminisztratív feladatok mellett mindazok, amelyek a szolgálati viszonyból eredeztethetők (törzsfoglalkozás, gyakorlóriadó, lövészet, értekezlet stb.). A feladatok ismeretében mindenképpen időszerű megvizsgálni, hogy legalább a státusok belső átcsoportosításával milyen mértékben lehet a létszámot növelni.

Viszonylag kevés szó esett a nevelők és a többi szakterület kapcsolatáról. Egyetértés volt abban, hogy a bv. nevelési felada-

tainak megvalósítását nem lehet csak a nevelőkre hagyni. Szükség van arra, hogy minden szakterület, elsősorban szakfeladatok maradéktalan ellátásával, járuljon hozzá a nevelési feladatok megvalósításához. Annak érdekében azonban, hogy mindenki tudja, mit és miért csinál, további felvilágosító munkára van szükség.

Sugallt emberkép

A nevelők funkciójának változása szoros összefüggésben van a fogvatartottak jogi helyzetének és összetételének változásával, a törvények által sugallt emberképpel. A hagyományostól eltérően a jogszabályok alapvetően mentálisan egészséges fogvatartottakat feltételeznek, akik felelősek saját sorsukért. Természetesen lehetséges, hogy személyiségük korrekcióra szorul. A feladat ekkor is azonos, az egyén és a szociális környezet harmonizációjának segítése, adott esetben anyagi vagy terápiás eszközökkel is. A fogvatartottnak joga van a szabadulás utáni beilleszkedésre, a normális élet esélyére. Éppen ezért joga van élni azokkal a lehetőségekkel, amelyeket a büntetés tartama alatt ennek érdekében a társadalom ad számára. Ez a jog minden állampolgárra, így a fogvatartottakra is egyetemlegesen vonatkozik, függetlenül attól, hogy elítélt vagy előzetesen letartóztatott. Ezek az alapvető emberi és alkotmányos jogok csak törvényben korlátozhatók, és csak a büntetés-végrehajtáshoz szükséges mértékben.

Ez a megváltozott helyzet a fogvatartottak körében azt a sok esetben téves hiedelmet keltette, hogy csak jogaik vannak, kötelezettségeik nincsenek. A nevelőkre hárult az a feladat, hogy felvilágosítással,

magyarázattal és a napi munka során tanúsított magatartásukkal tudatosítsák a kötelezettségeket és jogokat. Ez a folyamat nem zökkenőmentes, mert a személyzet körében is tapasztalható volt a bizonytalanság ebben a kérdésben. Az eligazodáshoz mind a nevelők, mind a fogvatartottak számára segítséget nyújtott a konkrét panaszokkal kapcsolatos egyöntetű állásfoglalás. Erősítette ezt, hogy a különböző, bévén kívüli fórumok (ombudsman, ügyészség) állásfoglalásaikkal segítettek kialakítani a helyes arányokat. Egyöntetű volt az a vélemény, hogy a fogvatartottak elszegényedése, szociális körülményei ellehetetlenülése nehezíti a nevelők munkáját. Egyre nehezebb feladat a szabadulás utáni időre lakhatást és munkát szerezni, így kétséges, hogy folytathatók-e a börtönben megkezdett pozitív folyamatok.

Az elszegényedés a börtönben is jelentős különbségeket eredményez. Egyre többször észlelhető, hogy a „gazdag” rab megvásárolja rosszabb helyzetű társa „szolgáltatásait”. A napi élet szervezése, a kiszolgáltatottság megelőzése érdekében mindinkább oda kell figyelni erre a jelenségre.

Jelentősen megváltozott a nevelés szempontjából az *előzetesen letartóztatottak* helyzete. A továbbiakban már nincs értelme annak a kérdésnek, hogy kell-e, lehet-e őket nevelni. A velük való foglalkozás határait, lehetőségeit a nehezen befollyásolható idő és a büntetőeljárással kapcsolatos egyes rendelkezések és események határozzák meg.

Bebizonyosodott, hogy a fogvatartottak túlnyomó többsége hajlandó és képes az önkéntes jogkövetésre. Erre a nevelő nyugodtan építhet, különösen akkor, ha a pozitív menedzselés módszerét is alkal-

mazza. Nem szabad azonban elfelejteni a fogvatartottak és a bv. személyzete számára sem, hogy a háttérben mindig ott áll az egész bv. szervezet, amely képes az önkéntesség hiányában is fenntartani – akár erőszakos eszközökkel is – az intézet rendjét és biztonságát. Nem érdekük azonban sem a fogvatartottaknak, sem a büntetés-végrehajtásnak, hogy ez bekövetkezzék.

A fogvatartottak *fegyelmi helyzetét* értékelve megállapítható, hogy az intézetekben a működéshez szükséges rend uralkodik, annak ellenére, hogy egyre kevesebb fegyelmi határozatot hoznak. Nem lehet előre látni, hogy az új fegyelmi szabályok milyen hatással lesznek a fegyelmi helyzetre. Valószínű azonban, hogy az intézetek rendje sokkal több tényezőtől függ, mint a fegyelmi felelősségre vonások gyakorisága és szigorúsága.

Európaiság

Gyakori hivatkozási és viszonyítási alap az úgynevezett „európaiság”. Használtuk ezt a fogalmat anélkül, hogy definiáltuk volna. Tudomásul kell vennünk, hogy nincs egységes európai gyakorlat. A különböző országok bv. rendszerei az adott ország bűnözési helyzetét, gazdasági, kulturális, társadalmi állapotát tükrözik. Mindenre lehet példát és ellenpéldát mondani. A kérdés tehát inkább úgy tehető fel, hogy a jelenlegi szabályozás és gyakorlat megfelel-e az Európa Tanács ajánlásainak. A szabályozás már közelít az ajánlásokban megfogalmazottakhoz, a gyakorlat még elmarad attól.

Az európaiság egyszerűen azt jelenti, hogy közelítünk egy meghatározott irányzat által kidolgozott racionális végrehajtási formához, amelyeket az európai börtön-

szabályok tartalmaznak. Sok esetben felületes a normák ismerete. Jól példázza ezt a férőhely meghatározásánál gyakran emlegetett „ideál”, hogy az európai normáknak megfelelően 3, illetve 4m² mozgástér jár egy-egy fogvatartottnak. Az európai börtön-szabályokban sehol nem szerepelnek ezek a számok. Csak annyit ajánlanak, hogy *„kellő figyelmet kell fordítani a klimatikus körülményekre és főként az egy főre jutó légköbméterre, az ésszerű mozgástérre, világításra, fűtésre, szellőzésre”*.

Világszerte vitát okoz, hogy a tevékenységet nevelésnek vagy kezelésnek hívjuk-e. Ezzel kapcsolatban is sokszor anélkül használjuk, illetve változtatjuk a fogalmakat, hogy meghatároznánk, melyiken mit értünk.

H. H. Tulkens idézi ezzel kapcsolatosan az európai börtön-szabályok magyarázó memorandumát: *„Eltávolodtunk azoktól a rezsimektől, amelyeknek a célja kifejezetten az elítéltek magatartásának és viselkedésének megváltoztatása, s közeledünk olyan modellekhez, amelyek a társadalomba való sikeres visszatérés kilátásait javító szociális készségek és személyes erőforrások fejlesztésén alapulnak.”*

A magyar szóhasználatban a mondat első fele a hagyományos nevelés fogalmát takarja, a második pedig a korszerűbb pedagógiai felfogást. Fel kell azonban hívni a figyelmet, hogy mindkét esetben csak a kliens személyiségét kívánjuk formálni, elmarad a szociális aspektus. Véleményem szerint a magyar gyakorlatban a szociális munka korábban bemutatott kontextusában célszerű a nevelő tevékenységét elhelyezni, értelmezni. E szerint a nevelői tevékenység olyan szociális munka, amely az elítélt társadalmi beilleszkedését nem kizárólag személyiségének megváltoztatá-

sával kívánja elősegíteni, hanem azoknak a neuralgikus pontoknak a megkeresésével, amelyek akadályozzák az adekvát alkalmazkodást. Az alkalmazkodási probléma lehet egyszerre pszichés és szociális. Az ember és környezete kényes egyensúlyban van, ezért az egyoldalú beavatkozás következményei kiszámíthatatlanok, bármely oldalon. A fő feladat tehát nem a beavatkozás, hanem a támogató háttér biztosítása, amely ösztönzi és lehetővé teszi az elítélt számára saját helyzetének felismerését, felmérését, és együttműködési készségét a probléma megoldásában. Ha ez a helyzet előáll, alkalmazhatók a direkt vagy indirekt pedagógiai akciók, illetve a kísérletek a szociális körülmények megváltoztatására.

Álláspontom szerint nekünk a hazai realitásokból kell kiindulni. Az európai börtön szabályok megalkotói valószínűleg meglévőnek tekintették a jóléti államok akkori fejlett szociálpolitikai támogató rendszerét, ezért hangsúlyozták a szociális készségek fejlesztését és a személyes erőforrások jelentőségét. Nálunk viszont hiányzik ez a támogató rendszer, és ezt nem

lehet figyelmen kívül hagyni. Nem elég a beilleszkedéshez, ha valaki például hentes képesítést szerez és emellett elvégez egy álláskereső tréninget. Hozzá kell ahhoz is segíteni, hogy alkalma legyen bemutatni képességeit. Például be kell ajánlani egy húsüzembe. Ez már nem feltétlenül a bv. nevelő feladata, de a teljes képhez ez is hozzátartozik, és feladat lehet a pártfogó vagy a munkaügyi központ ez irányú tájékoztatása, a közvetítés a hivatal és a szabadulás előtt álló fogvatartott között. Tehát nem ugyanazt jelenti a szociális munka és a szociális ügyintézés, a két fogalom nem helyettesíthető egymással. Nagyon fontos hangsúlyozni, hogy a kezelés, a nevelés vagy a szociális munka egyike sem értéke-sebb, vagy kevésbé értékes tevékenység. Egyszerűen csak különböző szempontú és célú megközelítések. Nincs annak semmi akadálya, hogy továbbra is a nevelés szót alkalmazzuk. Ezt diktálják hagyományaink, a jogszabályok is a nevelés fogalmát használják. A fontos, hogy ugyanarról beszéljünk.

Garami Lajos